

Памяти М. О. Маркович (Марко-Вовчок).

Газети подали звістку од 31 іюля, що на Кавказі померла відома українська письменниця Марія Олександровна Маркович (по другому чоловікові—Лобач), що придбала собі голосну славу в нашій літературі під псевдонімом Марко Вовчок ¹⁾. Її «Народні оповідання» знає кожний освічений українець, а колись читала їх і російська публіка в перекладах, що появлялись окремими книжками і друковались по часописах. І поруч з широкою популярністю творів, особа їх автора багато останніх років зоставалась в тіні і тепер на стільки призабулась громадянством, що мало хто й знав, що Марко Вовчок ще живе; вістка про її смерть прозвучала наче якийсь анахронізм, пригадала щось давне, забуте. Яко письменниця, покійна Марія Олександровна придбала собі славу тільки своїми українськими творами; що ж до російських, яких вона написала значно більше, то вони й у свій час не мали великого успіху, а тепер їх і зовсім призабули. В цьому російські твори Марка Вовчка поділили долю російських писань Гребінки, Куліша та ин. українських письменників, що виступали одночасно й у російській літературі. Той факт, що покійна, будучи з роду росіянку, виріши в Орловщині й живучи на Україні тільки на протязі шести років, та й то все по городах, змогла написати оповідання з надзвичайно докладним знанням життя українського селянина, тонким розумінням його психології, і—що найважливіше—щиро народньою мовою, здавна інтригував

¹⁾ З листа, якого тільки-що ми одібрали од її чоловіка, дознаємось, що М. О. Маркович померла 28 іюля на дачі, біля Нальчика (Терськ. Обл.) після 7 місяців тяжкої хвороби—невроз сердца. *Ред.*

земляків; багатьох наводило на сумнів те, що Мар. Ол. писала по українськи тільки до того часу, як жила з своїм чоловіком, відомим українським етнографом і кирило-мефодієвським братчиком, Опанасом Васильовичем Марковичем, а як покинула його, то перейшла на писання виключно російською мовою. Все це нахилило до думки, що в українському писанні Мар. Ол. брав близьку співучасть Опанас Вас. Автор біографії Опан. Вас., д. М. З., признає навіть, що Мар. Ол. була всього тільки співробітником свого чоловіка, і що його, а не її, треба вважати за автора «Народніх оповідань»¹⁾. Опанас Вас. до кінця свого віку не розкрив таємничого псевдоніму, і сподівались, що може таки розкриє його Марія Олександровна; але й вона зійшла в могилу, унесши туди свою літературну тайну. Як би там ні було, авторство «Народ. оповід.» треба признати подвійним—Марії Олександровни та її дружини.

Марія Олександровна Велінська (дівоча фамілія письменниці) походила з дворянської російської родини, скінчила дівочий інститут і жила в своїх родичів в Орлі. Сюди в кінці 1847 року було заслано під догляд губернатора за приналежність до кирило-мефодієвського братства молодого студента київського університета Опанаса Васильовича Марковича, а щоб доглядати було зручніш, його зроблено помічником правителя канцелярії губернатора. Палкий український патріот, щирий демократ, Маркович був красунь із себе, співав чудовим оксамітним баритоном і в товаристві відзначався самим веселим гумором. Не диво, що він сподобався красуні—Марії Велінській, і вона пішла за його заміж. В 1851 році Маркович покинув службу в канцелярії губернатора і в грудні того ж року був уже в Чернигові, де здобув посаду коректора «Чернигов. губ. Вѣдом». Не довго прожили Марковичі в Чернигові; в 1853 році Опан. Вас. служить у Києві, а через рік у Немирові. Служба все припадала йому не до смаку, і він не міг вжитись на ній. В 1857 році в Пе-

¹⁾ М. З. Афанасій Васильевич Марковичъ. Черн. 1896, ст. 12.

тербурзі появилася книжка українською мовою «Народні Оповідання», видана Кулішем з його передмовою, а в Москві того ж таки року вийшли «Разказы изъ народнаго русскаго быта», обидві книжки під псевдонімом «Марко Вовчок». «Народні Оповідання» звернули на себе загальну увагу. Українська критика в особі Куліша зустріла їх з ентузіазмом. Автор, як кажуть, влучив момент. Саме тоді, після кримської війни, прокинувся в громадянстві вільнолюбний рух і в повітрі вже почувалася близькість великої селянської реформи. Талановито написані оповідання з кріпацького життя саме відповідали настроєві й інтересу громадянства. Як кажуть сучасники, ні одна українська книжка не розходилася так, як оповідання Марка Вовчка. З великою похвалою відізналась про «Народні Оповідання» і російська критика. Добролюбов присвятив їм широку статтю в «Современникъ», а Тургенев переклав оповідання на російську мову. Цей переклад зробив на російську публіку вражіння, подібне до того, яке зробив в своїм часі знаменитий роман Бічер-Стоу. Автором оповідань усі зацікавились.

Вихід «Народніх Оповідань» зробив перелом у житті Марковичів. Автором їх признавалась Марія Ол., і слава її почала рости дуже швидко. 1858 року Марковичі з малим сином Богдасем поїхали до Петербурга. По дорозі гостювали в брата Опанаса Вас. у Черпигівщині. Інтересні спомини зберіг про перебування Марковичів у родичів небіж Опанаса Вас., тепер відомий український белетрист Дмитро Маркович. Він був тоді малим хлопцем, але в його пам'яті живо заховався образ Марії Ол. Д-ій Маркович описує її як повний контраст до надзвичайно рухливого й палкого Опанаса Вас.: «блондинка з сірими гарними очима, з рівними, плавними, спокійними рухами; в моменти різких поривів дядька Опанаса вона дивилася на його широко розкритими очима, не сміючись. Я пригадую її високою, з великою русою косою»¹⁾... В Петербурзі Марія Ол. попала в круг укра-

¹⁾ Київ. Ст., 1893, IV, ст. 53.

інських і російських літератів, які радісно її привітали, Шевченко був од неї в захопленні і ставив її вище од усіх українських письменників. В своїй відомій поезії він возвеличив її як «кроткого пророка і обличителя жестоких людей неситих». З Тургенєвим завязалась у неї щира приязнь. В сьйві літературної слави й успіхів Марії Ол. померк в сутінку Опанас Васильович. Куліш, що був свідком тріумфу Марії Ол., згадує про ці часи в листі до Ом. Огоновського: «Тут закурили перед Вовчком фіміямом з десятих кадильниць! Вітшався Маркович жінчиною славою більш як дитиною. Марія ж була мовчуще божество серед хвалебного гимну: приймала славословіє земляків, яко дань достойну й праведну. Як хто приходив до неї з літературним візитом, бідаха Опанас не смів сідати з гостем в жінчиному кабінеті»... На ці часи припадає найбільш продуктивна робота Марії Ол. 1860 року в «Хаті» Куліша друкується оповідання «Чари», в «Основі» 1861 і 1862 років надруковано шість оповідань; тут, між иншим, надруковано одно з найкращих її оповідань—«Інститутка», де з особливою силою і в широкому масштабі змальовано відносини панів і селян в кріпацькій Україні; в 1861 році перший том оповідань вийшов другим виданням, в 1862 році вийшов другий том оповідань, в 1865 році появилсь третій.

В 1859 році Марковичі поїхали за кордон, але скоро Опанас Вас. повернувся звідти сам один. Більше з жінкою й сином він уже й не бачився. Хоча Опанас Вас. ще кілька років носила за кордон гроші для сім'ї і все виглядав її до себе, але так і не дочекався ні жінки, ні сина. Останні роки свого життя провів він у скрутних обставинах, розбитий морально, і помер 1867 року в Чернигові в земському шпиталі. Поховано його на громадський кошт.

Розійшовшись з Опанасом Вас., Марія Ол. покинула українську літературу і стала письменницею виключно російською. Широкі знайомости в літературних кругах і успіх перших оповідань відкрили перед Мар. Ол. двері до редакцій найкращих тодішніх рос. журналів. Разом з Д. Писарєвим її запрошено до співробітництва в «Отч. Зап.», де 1868 р. надруковано її роман

«Живая Душа», «Записки причетника» (що вважається за найкращий її твір в російській мові) та ин. повісти. Окрім оригінальних повістей, Марія Ол. почала займатись перекладами. В 1902 році Марія Ол. прислала до редакції «Кіев. Стар». своє українське оповідання «Чортище» писане ще в 60 роки і присвячене Шевченкові. Останнім її твором взагалі, здається, єсть маленьке оповідання, друковане позаторік в «Русской Мысли».

Решту своїх днів провела Марія Ол. в безвісти; вона вийшла в 70 роках у-друге заміж за д. Лобача і пробувала з ним у Ставропільській губернії. Обставини останніх років її життя зовсім невідомі.

Коли взяти на увагу час, коли появились «Народні Оповідання» і здобули широку славу, то в словах тих критиків, що рівняли вражіння од творів Марка Вовчка до вражіння од роману Бічер-Стоу, нема ніякого прибільшення. За для високого основного мотиву оповідань—теплої любови до меньшого брата-кріпака, за для правдивого змалювання його лихої долі, авторові прощались різні хиби, які зараз ясні кожному читачеві: сентиментально-піднесений тон, ненатуральність в змалюванні де-яких характерів і пригод, нахил до ідеалізації своїх героїв. Громадянський характер оповідань був положений на першому плані, і тому то в признанні великої ваги оповідань зійшлись Куліш і Добролюбов. Куліш ставив Марка Вовчка нарівні з Шевченком і Квіткою. зве її народним речником: «Не Марка Вовчка становлю я поруч із цими великими духами—сам по собі він іще не виявивсь—а велике його діло, яко речника народнього, котрий говорить не від себе. Не свої мислі він обявля нам, як Квітка; не своєю душею за народ боліє, як Тарас: писатель тут одступивсь геть, назад свого писання; а в писанні його сам народ, лицем до лица, промовляє до нас словом своїм також, як у вищі свої години промовляв піснею»¹⁾. Од теплоти мови Марка Вовчка, говорить

¹⁾ Передмова Куліша до першого видання оповідань М. В., писана 1857 року. Цитуємо по виданню «Народн. Опов.» 1902 р.

сучасний критик ¹⁾ в некролозі Марії Ол., таяли криги вікової байдужості до долі поневоленого народу. Її «кроткий» протест проти соціальної неправди кріпаччини ставить Марію Ол. в ряді «апостолів людськості», борців за волю і братерство. Що становить особливу прикмету оповідань Марка-Вовчка — це їх чудова мова, найкращий зразок того, чим може бути жива народня мова в устах правдивого майстра-художника. Ця надзвичайно тонка, артистично-ніжна мова поруч з високим ідейним змістом забезпечили за Марком Вовчком ім'я класика в українському письменстві. На творах Марка Вовчка, так само як на творах Квітки і Шевченка виховувались покоління українських письменників, переймаючи і розвиваючи благородні традиції її оповідань. І Куліш був правий, коли пророкував в своїй передмові, що «такі оповідання, як Вовчкові, стануться з часом основою словесности нашої народньої, як розширяться вона і розкинетесь на всі сторони пишними вітами».

Д. Д.

¹⁾ В. Чаговець, «Кіев. Мысль», ч. 192.